

УДК 316.6;159,9;378.14

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.4.3>**Галина КОВАЛЬЧУК**

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, просп. Берестейський (Перемоги), 54/1, м. Київ, Україна, 03057

ORCID: 0000-0002-8328-1471

Юрій БАНІТ

здобувач кафедри педагогіки та психології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, просп. Берестейський (Перемоги), 54/1, м. Київ, Україна, 03057

ORCID: 0000-0003-2078-997X

Galyna KOVALCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Pedagogic and Psychology, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, 54/1, Beresteysky Ave (Peremogy Ave), Kyiv, Ukraine, 03057

ORCID: 0000-0002-8328-1471

Yury BANIT

Postgraduate Student at the Department of Pedagogic and Psychology, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, 54/1, Beresteysky Ave (Peremogy Ave), Kyiv, Ukraine, 03057

ORCID: 0000-0003-2078-997X

**ВІД ВЛАСНОЇ СПРАВИ ДО СПІЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ЛОКАЛЬНОГО
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ****FROM OWN BUSINESS TO JOINT SOCIAL PROJECTS:
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PREDICTORS OF LOCAL
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**

Стаття описує результати наукової розвідки актуальної теми для сучасного соціально-економічного розвитку – потреби соціального єднання й громадянської згуртованості, що вимагає своєї реалізації в економічній діяльності, а отже, й сформованості відповідної соціальної складової професійної компетентності (ССПК) на етапі підготовки студентів – майбутніх фахівців у процесі здобуття вищої освіти.

Мета статті: висвітлити можливості розвитку соціально-значимих складових підприємницької компетентності у студентів – майбутніх економістів при виконанні дидактичних завдань та розробленні спільних соціальних проєктів (СП) з дисциплін психолого-педагогічного циклу в процесі навчання підприємництва з метою розвитку локальної соціальної згуртованості й чутливості та превенції самотності як чинника соціально-економічної дисфункції учасників спільнот. Представлено зміст соціальних елементів в структурі підприємницької компетентності, до яких відносяться соціальний та людський капітали, які формують соціокультурне середовище, та які можна розглядати, як сукупність соціокультурних чинників ефективної економічної діяльності. Розкрито суть сприятливого економічного середовища «Економіка, яка працює для людей» як такої, що акцентує на політичному пріоритеті соціальної згуртованості, справедливості й розвитку, необхідності аналізу й проєктування перспектив суспільства. Визначено сукупність соціокультурних агентів формування ефективного економічного середовища, серед яких: людські цінності та поведінкові прояви особистості, складові сфери духовного життя, моральні цінності та норми, взаємовідносини між людьми та безпосередньо чинників, які їх формують – освіта, етика, культура, і які чинять вплив на економічні соціальні, культурні процеси. Доведено, що великі можливості для формування вказаної соціальної складової підприємливості закладені у системі професійної підготовки майбутніх фахівців в закладах вищої та професійної освіти. Зроблено висновок, що в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, водночас із виявленням і розвитком особистісних рис та індивідуально-типологічних якостей студентів, необхідно звертати увагу на розвиток соціально важливих елементів в структурі підприємницької компетентності, розвиток яких забезпечує превенцію соціальної самотності, стає основою для формування соціальної згуртованості, сприяє розвитку само ідентичності, яка є чинником економічної включеності та ефективності. Показано, що виконання навчальних спільних проєктів соціального спрямування дають позитивний вплив на самовираження й самоствердження, формування почуття належності до своєї діяльній групі. Зроблено узагальнення, що участь студентів у продуктивній (проєктній) навчальній взаємодії сприяє пробудженню інтересу та формування діяльній особистісного наративу – канви для подальшого навчальній і діяльній просування, побудови форсайт-сценаріїв локального розвитку на їх основі.

Ключові слова: соціальна згуртованість, студенти, професійна освіта, самотність, спільні соціальні проєкти, підприємницька компетентність.

The article describes the results of scientific exploration of a topical topic for modern socio-economic development – the need for social unity and civic cohesion, which requires its implementation in economic activity, and therefore the formation of the appropriate social component of professional competence (SSPK) at the stage of training students – future specialists in the process of obtaining higher education.

The purpose of the article: to highlight the possibilities of developing socially significant components of entrepreneurial competence in students – future economists when performing didactic tasks and developing joint social projects (SSP) from the disciplines of the psychological and pedagogical cycle in the process of entrepreneurship education with the aim of developing local social cohesion and sensitivity and preventing loneliness as a factor of socio-economic dysfunction of community members. The content of social elements in the structure of entrepreneurial competence is presented, which include social and human capital, which form the socio-cultural environment, and which can be considered as a set of socio-cultural factors of effective economic activity. The essence of the favorable economic environment “Economy that works for people” is revealed as one that emphasizes the political priority of social cohesion, justice and development, the need to analyze and project society’s perspectives. A set of socio-cultural agents for the formation of an effective economic environment has been identified, including: human values and behavioral manifestations of personality, components of spiritual life, moral values and norms, relationships between people and directly the factors that shape them – education, ethics, culture, and that have an impact on economic, social, cultural processes. It has been proven that great opportunities for the formation of the specified social component of entrepreneurship are laid in the system of professional training of future specialists in institutions of higher and professional education. It was concluded that in the process of studying psychological and pedagogical disciplines, simultaneously with the identification and development of personal traits and individual typological qualities of students, it is necessary to pay attention to the development of socially important elements in the structure of entrepreneurial competence, the development of which ensures the prevention of social loneliness, becomes the basis for the formation social cohesion, promotes the development of identity itself, which is a factor of economic inclusion and efficiency.

It is shown that the implementation of educational joint projects of social orientation has a positive effect on self-expression and self-affirmation, the formation of a sense of belonging to one’s activity group. A generalization is made that the participation of students in productive (project) educational interaction contributes to the awakening of interest and the formation of an active personal narrative – a canvas for further educational and activity promotion, building foresight scenarios of local development based on them.

Key words: social cohesion, students, professional education, loneliness, joint social projects, entrepreneurial competence.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-економічних трансформацій та воєнного стану в Україні на фоні глобальних суспільних криз, як ніколи раніше, постала потреба соціального єднання й громадянської згуртованості, що вимагає своєї реалізації на всіх рівнях економічної діяльності, а отже, й сформованості відповідної соціальної складової професійної компетентності (ССПК) ще на етапі фахової підготовки. Особливої значимості в контексті необхідності спільних дій для повоєнного відновлення України набувають проекти соціального соціального розвитку («спільні соціальні проекти» – ССП), оскільки їх розроблення й реалізація вимагають консолідації зусиль багатьох інтересантів, врахування потреб різних соціальних суб’єктів, логістичного забезпечення бізнесових і соціально-психологічних зв’язків, і, зрештою, соціальної згуртованості й тісної співпраці. Усі ці соціальні аспекти економічної діяльності реалізуються через призму підприємницької компетентності, яка є компонентом професіоналізму кожного фахівця.

Великі можливості для формування вказаної соціальної складової підприємливості потенційно закладені у системі професійної підготовки майбутніх фахівців для економіки та бізнесу в закладах вищої та професійної освіти. Це завдання органічно корелює з метою сучасної економічної/підприємницької діяльності – створення сприятливого економічного середовища «Економіки, яка працює для людей», як це зазначено у настановах ЄС [6]. В сучасних документах Ради ЄС особ-

ливо акцентується про політичний пріоритет соціальної згуртованості, справедливості та розвитку, необхідність забезпечити єдиний простір для дослідження й проектування перспектив суспільства [6; 10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Місце і зміст соціальних складників у підприємницькій компетентності висвітлені у Документах ЄС [7; 8; 9; 12]. До таких, зокрема, віднесено: самосвідомість та самоефективність, мотивація і наполегливість, етичне та обґрунтоване мислення; виявлення можливостей, креативність, бачення ситуації (здатність уявляти та будувати натхненне бачення, що залучає інших до діяльності), здатність генерувати та оцінювати ідеї; ініціативність, самовдосконалення та діяльність зі створення цінності, здатність переконувати, залучати до діяльності та надихати інших осіб, працювати у команді разом з широким колом осіб і груп для створення цінності [7; 8; 9].

Питанням важливості соціальної складової в структурі професійної компетентності майбутніх фахівців присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних вчених та молодих дослідників. Зокрема, В. Круть (2021), розглядаючи економіку країни, як соціальну систему, досліджує значимість соціального фактора, який є ключовою складовою економічного зростання на різних рівнях, основними елементами якого є соціальний та людський капітали, які формують соціокультурне середовище, та які можна розглядати, як сукупність соціокультурних чинників формування ефективного економічного середо-

вища. Агенти соціокультурного характеру визначаються людськими цінностями та поведінковим ефектом особистості, чинять вплив на економічні соціальні, культурні процеси на усіх рівнях, визначають характер соціально-економічного середовища та його еволюційні зміни [5, с. 42–44]. А. Грицайко наголошує, що соціокультурні фактори є важливими для стратегій розвитку потенціалу людини, її здібностей. Вони представляють собою сукупність компонентів сфери духовного життя, моральні цінності та норми, взаємовідносини між людьми та безпосередньо чинників, які їх формують – освіта, етика, культура тощо [5, с. 44].

Для цілей нашого дослідження також актуальними є праці багатьох вчених у напрямках індивідуальної психодіагностики рис характеру, рівня домагань серед студентської молоді, соціометричних методів, динаміки соціальної самотності у країнах ЄС, соціальної згуртованості й соціального підприємництва, використання проєктивних методик у навчанні тощо [1; 2; 3; 5; 11; 13; 14; 15; 16].

Про необхідність врахування лідерського потенціалу молоді у формуванні готовності до підприємницької діяльності наголошують О.А. Томашевська, І.А. Мартинюк (2021). На думку авторів, лідерство якраз і визначається найбільш ефективними результатами діяльності соціального суб'єкта (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо); процесами внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, що обумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів. Вияв лідерського потенціалу відбувається у стихійній чи цілеспрямовано створеній ситуації; він також пов'язаний з процесами актуалізації, самовираження, саморозкриття, самоствердження, самореалізації, сходження до самого себе, з прагненням «вийти за свої рамки»; а готовність студентської молоді до підприємницької діяльності є важливою складовою лідерського потенціалу [3, с. 48; 12]. До прикладу, про орієнтаційні вектори формування лідерства й активності молоді в університетах КНР аналізують Л.В. Пироженко (2023), ВАН Сінсінь (WANG Xingxin, 2021), серед таких, зокрема: побудова суспільства соціальної гармонії, щастя і соціального благополуччя. До організації та ведення проєктів навчальні заклади залучають успішних підприємців та видатних випускників які допомагають студентам пов'язувати дослідницькі та інноваційні проєкти з потребами суспільства та заохочують студентів до діяльності за межами кампусу [3, с. 36].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На даний час недостат-

ньо досліджень, які розкривають значимість соціальних складових, які безпосередньо визначають реалізацію лідерських прагнень та підприємницької компетентності для ефективного соціально-економічного функціонування локальних спільнот, і можливості їх розвитку в процесі професійного навчання.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є: висвітлити можливості розвитку соціально-значимих складових підприємницької компетентності у студентів – майбутніх економістів при виконанні дидактичних завдань з дисциплін психолого-педагогічного циклу та розробленні спільних соціальних проєктів (ССП) в процесі навчання підприємництву з метою розвитку локальної соціальної згуртованості й чутливості, та превенції самотності як чинника соціально-економічної дисфункції учасників спільнот.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток навичок і якостей соціальної значимості (здатності до взаємодії, соціального партнерства та соціального підприємництва, й ін.) є невід'ємною складовою системи професійних знань сучасного фахівця, який прагне утвердитись в умовах конкурентного ринку праці і стати корисним для своєї соціальної спільноти, з урахуванням вимог соціальної чутливості та соціальної згуртованості.

Проблема соціальної (не)згуртованості загострюється в епоху цифрових технологій. Її сучасні прояви: стратифікація на соціальні класи, порушення соціальної справедливості, зростання *самотності* (не тільки серед літніх людей, а й серед молоді) та, відповідно, потреби додаткових соціально-економічних втручань для підтримання компетентної активності кожного учасника спільноти тощо. «Враховуючи поширеність самотності серед молоді, існує потреба збільшити пропозицію для цієї вікової групи. Також слід враховувати інші групи ризику під час втручання. Найпоширенішим підходом втручання є об'єднання людей (41%) або забезпечення групових та/або соціальних заходів (26%) для учасників» [13]. Тобто, спостерігається проєктивний соціальний тренд суспільної взаємодії: «Або спільно – або ніяк», і при цьому повинен бути реалізований наскрізний керівний принцип «рівність для всіх у всіх її проявах» [15] ЄС. Водночас, в сучасних умовах необхідною властивістю усіх видів суспільної активності й економічної діяльності є *соціальна чутливість* для цілей забезпечення соціальності справедливості, урахування специфічних соціальних, культурних, економічних, політичних та інших характеристик умов життя та потреб усіх членів спільноти; звернення

до наскрізного керівного принципу *«рівності для всіх і рівності в усіх її сенсах»* у контексті впровадження Європейської основи соціальних прав [14; 15].

Формування компетентностей, які реалізують соціальну чутливість та соціальну згуртованість, здійснюється у процесі підготовки фахівців різних спеціальностей, насамперед, працівників медичної та соціальної сфери, освіти, державного управління та медіа. Однак, недостатньо уваги приділено цьому питанню в рамках фахової підготовки студентів – майбутніх економістів, зокрема, для роботи у сфері підприємництва та бізнесу. На теперішній час досить поширена практика навчання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у процесі фахової підготовки майбутніх економістів. Однак цього недостатньо, адже у цьому разі не йдеться про локальні (територіальні) цілі бізнесу, інтегровані (імплементовані) у спільноту – тобто, бізнес окремо – спільнота окремо, а взаємний зв'язок відбувається через КСВ.

Водночас, на нашу думку, необхідно розглядати питання розвитку соціальних спільнот в стратегічному ракурсі – через призму вимог концепції *«Економіка, яка працює для людей»* – тобто, інтегрованої у спільноту – це означає розроблення інтегрованого підходу – забезпечення інклюзивного та стійкого суспільства за допомогою освіти, навичок і робочих місць [6].

У межах певного локального середовища людина бізнесу не тільки залежить від соціальних норм і правил, але й має на них впливати і формувати їх. Отже, у процесі професійної підготовки необхідно використовувати дидактичні інструменти, щоб навчати студентів досліджувати існуючі системи соціальної інтеграції та розробляти власні економічно доцільні заплановані поведінкові моделі соціальної взаємодії та згуртування.

Для виявлення дидактичних засобів реалізації цих завдань під час здобуття фахової освіти нами було проведено локальне дослідження при вивченні студентами дисциплін психолого-педагогічного циклу, яке здійснювалось без змін у навчальних програмах (*«Психологія»*, *«Психологія та педагогіка»*, *«Розвиток підприємництва та підприємливості»*, *«Соціальна психологія та конфліктологія»*, *«Управління конфліктами»*, *«Інноваційно-комунікаційні технології в освіті»*, *«Тренерство і тренінгові технології»*, *«Педагогічна аксіологія»*, *«Методика проведення бізнес-тренінгів»*). Дослідження являє собою тест дидактичних умов розвитку соціальних складових підприємницької компетентності у процесі професійного навчання засобами соціального підприємницького проектування.

До групи учасників дослідження (в період 2018–2023 рр.) залучено студентів столичних університетів (2–5-х курсів спеціальності *«професійна освіта»*, 1–2-х курсів спеціальностей *«фінанси»*, *«міжнародна економіка»*, *«маркетинг»*), загалом понад 460 осіб віком 17–22 роки, представники переважно середньої та вищої соціальних груп. У ході дослідження було використано відповідні методи: дидактичні та психологічні тести на платформах Moodle, Google, педагогічні спостереження, вивчення самостійних робіт студентів та інших результатів навчальної діяльності, анкетування, психолого-педагогічне моделювання. Участь студентів у виконанні завдань, та в аналітичному опитуванні цього дослідження була добровільною і не пов'язувалась із поточним та підсумковим оцінюванням з навчальних дисциплін, оскільки студентам було повідомлено про підготовку автором наукової праці. Для реалізації навчальних програмових і дослідницьких завдань студентам пропонуються до виконання індивідуальні психодіагностичні та соціометричні методики і тести [4; 16].

В ході дослідження виявлено, що серед студентів за період спостереження (порівняно із 2020 р – майже 90%) зменшується зацікавленість своїми індивідуально-психологічними якостями (близько 15% виконують діагностичні завдання, близько 5% – цікавляться інтерпретацією отриманих своїх результатів). На основі спостережень та бесід зі студентами можемо пояснити цю тенденцію тим, що молоді люди не «бачать», що з цим робити, як «вписати» свої якості у соціальну динаміку, в середовище свого перебування (спілкування/співпраці), де є вибір «брати участь/не брати участь». Багатьом слушно вважається, що ідентифікація своїх рис передбачає і наступний крок – їх діяльнису й соціально-корисну реалізацію, а, отже, й додаткових зусиль ментальних і фізичних, а можливо й зміну групи актуальної взаємодії. А більшість – до цього не готові. Виявлені на основі самодіагностики особистісні риси студенти аналізують з точки зору сильних і слабких сторін, ресурсів для ведення власного бізнесу (завдання *«Власна справа»*) на прикладі умовних персонажів, пропонують для них види діяльності підприємницького змісту. Однак, цього недостатньо, адже сьогоднішній бізнес має кооперативний характер і базується на здатності узгоджувати свої дії з іншими факторами та інтересантами. Тому, виникла потреба пропонувати для розроблення спільні (групові) проекти соціальної значимості. До таких ми відносимо: тематичні тренінги, тематичні тижні (професійної освіти

і навичок, економіки та підприємливості, ментального здоров'я та ін.), майстер-класи, молодіжні клуби, тематичні презентації, соціально-культурні заходи для молоді, зокрема для вихованців дитячих будинків, для учнів віддалених сільських шкіл, студентські волонтерські групи. В ході виконання навчальних завдань виявилось, що їх соціальна значимість може стати чинником зростання заінтересованості та включеності студентів у спільну працю, а подальше вивчення можливостей їх локальної імплементації сприяє розвитку особистісних рис учасників. Такі види роботи/завдань (самодослідження через взаємодію – спільні справи – спільні соціальні проекти – вивчення можливостей їх соціальної імплементації) можуть також бути використані й у реальній економічній діяльності (в робочому колективі, бізнес-моделі тощо). Для виявлення соціальної згуртованості у студентському колективі ми використовували соціометричні методики [4; 16] протягом тривалого часу (2018–2023 рр.). В динаміці (порівняно з 2018–2019 рр. – майже 90%) виявлено тенденції зменшення невимушеної взаємної зацікавленості між учасниками групи (1–4-ті курси навчання), прояви якої ми визначаємо через виконання спільних завдань малих груп (МГ) на занятті (офлайн, чи онлайн), продовження взаємодії після заняття (поза аудиторна творча діяльність). Отже, чим старша група – тим меншими є зацікавленість, безоглядне прагнення до пізнання себе, природи і світу, спонтанний інтерес та взаємне визнання. Ми можемо це пояснити відстороненістю й закритістю в спілкуванні студентів між собою, відсутністю ініціативи у безпосередній комунікації, збільшення частки комп'ютерно-опосередкованої комунікації (СМС), що зрештою призводить до атомізації навчальної присутності кожного, та зменшення самоідентичності. Ця проблема приносить і *соціо-психологічні*, й *економічні* наслідки. До соціо-психологічних – віднесемо: зростання самотності й недовіри у стосунках, нездатність будувати взаємодію, соціальна дезадаптація, пригніченість, апатія, неадекватна самооцінка в розумінні «хто ти є?». Про це говорять також психологи-консультанти, які працюють з релокованими підлітками за кордоном, – діти відчують себе розгубленими, втративши свій звичний груповий контекст за відсутності навичок створення нового. Соціо-психологічні наслідки соціальної дезадаптації призводять до економічних ефектів через формування відповідної організаційної поведінки з високою або низькою самоідентичністю [8; 11; 13]. І навпаки, соціальна ідентичність визначає відповідність людей груповим нормам, їх іннова-

ційну і творчу поведінку (або навпаки, якщо група цього не підтримує). Люди з високою самоідентичністю (*інтегрують в діяльність своє відчуття того, хто вони є*) мають більшу здатність до креативності, вищу ефективність та більший персональний вклад у роботі [13]. Люди з низькою само ідентичністю (*«дифузною ідентичністю»* by Frank Yeomans, 2023) мають конформістську робочу поведінку, що знижує організаційну ефективність, креативність та ринкову привабливість результатів діяльності, та часто призводить до зменшення лояльності працівника аж до «тихого звільнення». Ці явища явища можуть бути наслідком соціальної імплементації ідеології лібералізму та постмодернізму, коли психологічні ефекти захистів «ухилення» і «раціоналізації» ведуть до морально-ціннісної амбівалентності з акцентуаціями раціоналістичності, абсолютизації особистої незалежності й запереченням всього, що відтворює колективні цінності (Г.С. Кнабе). Це має також небезпеку аутистичних тенденцій з особистісними розладами нарцисичного спектру, що живлять «епідемію» самотності у розвинених європейських країнах [13].

Висновки. Соціально-культурні фактори мають важливий вплив на розвиток соціально-економічного середовища на різних його рівнях. Соціальні елементи є складовою EntreComp та відображаються у її структурі. До таких відносяться: самосвідомість та само ефективність, мотивація і наполегливість, етичне та обґрунтоване мислення; виявлення можливостей, креативність, бачення ситуації (здатність уявляти та будувати натхненне бачення, що залучає інших до діяльності), здатність генерувати та оцінювання ідей; ініціативність, самовдосконалення та діяльність зі створення цінності, здатність переконувати, залучати до діяльності та надихати інших осіб, працювати у команді разом з широким колом осіб і груп для створення цінності. Великі можливості для формування вказаних соціальних компонентів підприємницької компетентності має навчання психолого-педагогічних дисциплін у закладі вищої (та професійної) освіти. Для розвитку інноваційної соціальної ідентичності студентів доцільно тренувати в них соціально значиму поведінку через групові інноваційні й творчі завдання. Для такого формування доцільними є дидактичні та психодіагностичні завдання, які закладають теоретичні й прикладні основи для самореалізації через самопроектування та розвитку соціальних складових підприємницької компетентності через розроблення спільних (групових) соціальних проектів

локальної значимості, що надає можливість досліджувати свої інтереси та обирати професійні стратегії, наблизитись до професійних перспектив. Такий підхід сприяє виявленню індивідуально-типологічних якостей студентів і трансферу набутих психолого-педагогічних знань, відповідає вимогам настанов ЄС щодо забезпечення соціальної справед-

ливості та рівності на всіх рівнях; превенції самотності й деструктивних соціально-психологічних настроїв серед молоді. Подальший дослідницький інтерес представляє розроблення методик, тренінгів і локальних центрів соціального проектування та взаємодії, для реалізації концепції «Економіка, яка працює для людей».

Література:

1. Вайнола Р. Х. Суспільно орієнтоване навчання як засіб соціалізації студентської молоді. Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності» (Київ, 15 квітня 2022 р.) Редкол. : В. П. Андрущенко, І. Г. Ветров, Г. М. Торбін, О. В. Потильчак. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 157 с. (С. 102–104).
2. Ковальчук Г. О., Баніт Ю. С. До проблеми формування соціальної підприємицької компетентності майбутніх економістів в умовах дистанційного навчання. «Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених [Електронний ресурс] : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 24 лютого 2021 р.). Київ : КНЕУ, 2021. С. 171–173.
3. Психологічний супровід розвитку лідерського потенціалу шкільної та студентської молоді : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29 квітня 2021 р.). Київ : НУБіП України, 2021. 74 с.
4. Психологу для роботи: Діагностичні методики : збірник. Тесту / уклад. : М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге. Ужгород : Вид-во Гаркуші. 616 с.
5. Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 24 лютого 2021 р.). Київ : КНЕУ, 2021. 242 с. (С. 42–44; С. 171–173).
6. An economy that works for people. Ensuring social fairness and prosperity. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people_en
7. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Люксембург: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
8. Creative innovation or crazy irrelevance? The contribution of group norms and social identity to creative behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*. Volume 43, Issue 3, May 2007, Pages 410–416. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.02.013>
9. Entrepreneurial learning for TVET institutions. A practical guide / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization & UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. UNESCO, 2020. 100 p. ISBN: 978-92-3-100425-4 (print/pdf)
10. European Network of Human-Centered Artificial Intelligence. Retrieved from <https://www.humane-ai.eu/>
11. Giulia Canzian, Elena Claudia Meroni, Giulia Santangelo, Evaluation of a Flemish Active Labour Market Policy in the framework of the European Social Fund. Results and challenges, *Socio-Economic Planning Sciences*, Volume 88, 2023, 101622, ISSN 0038-0121, <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101622>. URL: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0038012123001222
12. Leffler, E. 2019. An Entrepreneurial Attitude: Implications for Teachers' Leadership Skills? *Leadership and Policy in Schools*. <https://doi.org/10.1080/15700763.2019.1668021>
13. Nurminen, M., Thoma-Otremba, A. and Casabianca, E., Mapping of loneliness interventions in the EU, *European Commission*, 2023, JRC134255. 2023-07-27. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134255>
14. Sareen, S., Smith, A., Gantioler, S., Balest, J., Brisbois, M. C., Tomasi, S., ... Haarstad, H. Social implications of energy infrastructure digitalisation and decarbonisation. *Buildings and Cities*, 2023. 4(1), 612–628. DOI: <https://doi.org/10.5334/bc.292>
15. Salazar, L., Gil Hernandez, C., Villani, D., Vidal Lorda, G., Fernandez Macias, E., Mazzeo Ortolani, G. and Torrejon Perez, S., Social Classes in the Digital Age: 2022-2023 Seminar Series Highlights, *Publications Office of the European Union, Luxembourg*, 2023, doi:10.2760/525559, JRC134601. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134601>
16. VIA Character Strengths Survey & Character Reports | VIA ... URL: <https://www.viacharacter.org/>

References:

1. Vynola R. Kh. (2022). *Suspil'no oriyentovane navchannya yak zasib sotsializatsiyi student-s'koyi molodi [Socially oriented education as a means of socialization of student youth]. Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Pislyavoyennyi svit: lyudy, problemy, tsinnosti» – International Scientific and Practical Conference «The post-war world: people, problems, values»*. V. P. Andrushchenko, I. H. Vetrov, H. M. Torbin, O. V. Potylchak (Eds.). (pp. 102–104). Kyiv: NPU [in Ukrainian].

2. Kovalchuk G.O., & Banit Y.S. (2021). Do problemy formuvannya sotsial'noyi pidpryyemnyts'koyi kompetentnosti maybutnikh ekonomistiv v umovakh dystantsiynoho navchannya [To the problem of formation of social entrepreneurial competence of future economists in conditions of distance learning]. Proceedings from III Vseukrayins'ka naukovopraktychna konferentsiia «Tradyttsiyni ta novatsiyni u rozvytku suchasnoyi sotsiologichnoyi nauky: doslidzhennya molodykh vchenykh» – III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Traditions and innovations in the development of modern sociological science: research of young scientists» (Kyiv, February 24, 2021). (pp.171–173). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
3. Psykholohichnyy suprovid rozvytku lideriv'koho potentsialu shkil'noyi ta student-s'koyi molodi (2021). [Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Psychological support for the development of leadership potential of school and student youth»] (Kyiv, April 29, 2021). Kyiv, National University of Bioresources and Nature Management. 74 p. [in Ukrainian].
4. Lemak M.V., & Petryshche V.Yu. *Psykhologu dlya roboty: Diahnostychni metodyky* [Psychologist for work: Diagnostic methods]. Uzhhorod, Publishing house Harkushi. 616 p. [in Ukrainian].
5. Tradyttsiyni ta novatsiyni u rozvytku suchasnoyi sotsiologichnoyi nauky: doslidzhennya molodykh vchenykh (2021) [III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Traditions and innovations in the development of modern sociological science: research of young scientists» (Kyiv, February 24, 2021). (pp. 42–44). Kyiv : KNEU. [in Ukrainian].
6. An economy that works for people. Ensuring social fairness and prosperity/ Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people_en
7. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Люксембург: Publication Office of the European Union; EN; doi:10.2791/593884
8. Creative innovation or crazy irrelevance? The contribution of group norms and social identity to creative behavior. *Journal of Experimental Social Psychology* Volume 43, Issue 3, May 2007, Pages 410–416. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.02.013>
9. *Entrepreneurial learning for TVET institutions. A practical guide* / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization & UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training. UNESCO, 2020. 100 p. ISBN: 978-92-3-100425-4 (print/pdf)
10. European Network of Human-Centered Artificial Intelligence. Retrieved from <https://www.humane-ai.eu/>
11. Giulia Canzian, Elena Claudia Meroni, Giulia Santangelo, Evaluation of a Flemish Active Labour Market Policy in the framework of the European Social Fund. Results and challenges, *Socio-Economic Planning Sciences*, Volume 88, 2023, 101622, ISSN 0038-0121, <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101622>. (Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0038012123001222>)
12. Leffler, E. (2019). An Entrepreneurial Attitude: Implications for Teachers' Leadership Skills? *Leadership and Policy in Schools*. <https://doi.org/10.1080/15700763.2019.1668021>
13. Nurminen, M., Thoma-Otremba, A. and Casabianca, E. (2023). Mapping of loneliness interventions in the EU, European Commission, JRC134255. 2023-07-27. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134255>
14. Sareen, S., Smith, A., Gantioler, S., Balest, J., Brisbois, M. C., Tomasi, S., ... Haarstad, H. (2023). Social implications of energy infrastructure digitalisation and decarbonisation. *Buildings and Cities*, 4(1), 612–628. DOI: <https://doi.org/10.5334/bc.292>
15. Salazar, L., Gil Hernandez, C., Villani, D., Vidal Lorda, G., Fernandez Macias, E., Mazzeo Ortolani, G. and Torrejon Perez, S., (2023). Social Classes in the Digital Age: 2022-2023 Seminar Series Highlights, Publications Office of the European Union, Luxembourg, doi:10.2760/525559, JRC134601. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC134601>
16. VIA Character Strengths Survey & Character Reports | VIA ... Retrieved from <https://www.viacharacter.org/>